IHP 2020-2023
Onderwijshuisvesting

Gemeente Drimmelen

Integraal huisvestingsplan Onderwijs
Made, februari 2020

Inhoud **blz**

Samenvatting		4
Hoofdstuk 1	*Inleiding*	
1.1	Aanleiding	5
1.2	Doelstelling	5
1.3	Uitgangs- en aandachtspunten	5
1.4	Onderhoud	6
1.5	Wie is verantwoordelijk voor het schoolgebouw?	6
1.6	Nieuwbouw en uitbreiding	7
1.7	Eigendomssituatie scholen	7
Hoofdstuk 2	*Terugblik IHP 2015-2018*	
2.1	Uitgevoerde zaken vorige IHP 2015-2018	9
2.1.1	Nieuwbouw voor het Dongemondcollege	9
2.1.2	Doordecentralisatie buitenonderhoud	9
2.1.3	Nieuwe huisvestingsverordening onderwijs	9
2.1.4	Integrale Kindcentra realiseren in de gemeente	10
2.1.5	Toekomst Klaverblad	11
Hoofdstuk 3	*Fysieke ruimtebehoefte per school*	
3.1	Overzicht scholen	12
3.2	Leerlingaantallen ontwikkeling	13
3.3	Toelichting	13
Hoofdstuk 4	*Aanvragen IHP 2020-2023*	
4.1	Aanvragen schoolbesturen primair onderwijs	15
4.1.1	SKOD: uitbreiding De Lage Weide in Made	15
4.1.2	Aanvraag	15
4.1.3	Beoordeling aanvraag	15
4.1.4	Visie Made	16
4.1.4.1	Aanleiding	16
4.1.4.2	Probleemstelling	16
4.1.4.3	Scenario’s	17
4.1.4.4	Voorkeursscenario: nieuwbouw Stuifhoek	18
4.1.4.5	Verdere aandachtspunten nieuwbouw Stuifhoek	19
4.1.4.6	Afweging aanvraag en planning	19
4.1.4.7	Financiële consequenties	20
4.2	Aanvragen schoolbestuur voortgezet onderwijs	21
Hoofdstuk 5	*Overige ontwikkelingen*	
5.1	Lokale ontwikkelingen	22
5.1.1	IKC-vorming	22
5.1.2	IKC-visie Drimmelen	22
5.1.3	Onderwijshuisvesting Terheijden	24
5.2	Landelijke ontwikkelingen	24
5.2.1	Klimaatdoelen/ energietransitie	24
5.2.2	Binnenklimaat scholen	25
Hoofdstuk 6	*Financiële consequenties*	
6.1	Visie onderwijshuisvesting Made: nieuwbouw Stuifhoek	26
6.2	IKC-visie Drimmelen	26
6.3	Opstellen visie Terheijden	26
6.4	Energietransitie/ verduurzaming scholen	26

Samenvatting

Dit IHP (Integraal HuisvestingsPlan) 2020-2023 geeft een beeld van de ontwikkelingen en benodigde investeringen op onderwijshuisvestingsgebied in de komende jaren. De verantwoordelijkheden van gemeenten voor wat betreft onderwijshuisvesting zijn: vervanging, nieuwbouw, uitbreiding en tijdelijke huisvesting, eerste inrichting, oplossen constructiefouten, vergoeding OZB. Op basis van een aantal criteria ontvangt de gemeente jaarlijks een (niet geoormerkt) bedrag hiervoor in het gemeentefonds.

Daarnaast is de gemeente verantwoordelijk voor de energietransitie. Een grote opgave die door het Rijk bij de gemeenten is weggelegd. De gebouwde omgeving, waaronder ook de gemeentelijke gebouwen vallen, vormt een groot onderdeel van deze energietransitie. Onze scholen vormen een bijzonder onderdeel van het gemeentelijke vastgoed. We willen in de energietransitie daarom samen met onze schoolbesturen hierin optrekken.

In *hoofdstuk 1* wordt de **verdeling van de verantwoordelijkheden** op het gebeid van huisvesting tussen schoolbestuur en gemeente toegelicht.

In *hoofdstuk 2* blikken we terug op de **aanvragen in het vorige IHP** (2015-2018) en wat er hiervan gerealiseerd is in de afgelopen 4 jaar.

In *hoofdstuk 3* wordt de **fysieke ruimtebehoefte** van de scholen toegelicht en de vraag in de toekomst.

Hoofstuk 4 betreft de **nieuwe aanvragen vanuit de schoolbesturen**. Alleen vanuit het SKOD is er een aanvraag ingediend voor uitbreiding van De Lage Weide in Made. Bij de beoordeling van deze aanvraag hebben we in overleg met het schoolbestuur besloten dat we een bredere visie voor de huisvesting in Made nodig hebben. Deze zgn. ‘Visie Made’ is opgesteld door een adviesbureau en reeds aan de raad gepresenteerd. Het voorkeursscenario welke hieruit naar voren kwam, nieuwbouw van IKC De Stuifhoek in 2023 en nieuwbouw of renovatie van Den Duinschool, is verwerkt in hoofdstuk 4. Voor een verdere uitwerking van dit scenario vragen we in dit IHP een voorbereidingskrediet aan. Hiermee kunnen we de nieuwbouw Stuifhoek verder (financieel) uitwerken en de mogelijkheden van combinatie met woningbouw onderzoeken. Naar verwachting kunnen we begin 2021 een goed onderbouwd voorstel voorleggen aan de raad.

In *hoofdstuk 5* worden de **overige ontwikkelingen** toegelicht. De IKC- (integraal kindcentrum) ontwikkelingen incl. de IKC-visie van de gemeente is nader toegelicht, met name de gevolgen die deze visie heeft voor de onderwijshuisvesting. Voor de toekomst van de onderwijshuisvesting in de kern Terheijden willen we een ‘Visie Terheijden’ laten opstellen, zodat we een helder beeld krijgen van de vraag naar ruimte in de toekomst, gerelateerd aan de IKC-vorming en de leeftijd van de 3 scholen. Hiervoor wordt een budget aangevraagd middels dit IHP. Tevens worden landelijke ontwikkelingen, zoals de klimaatdoelen/energietransitie en het binnenklimaat van de scholen toegelicht.

Tot slot komt in *hoofdstuk 6* de **financiële vertaling** van dit IHP aan bod. Voor de uitwerking van nieuwbouw van IKC De Stuifhoek vragen we € 140.000 aan. Hiervoor zal onder meer een stedenbouwkundige en architect ingehuurd worden, zal het Programma van Eisen vorm krijgen en wordt er een kredietberekening incl. dekkingsvoorstel verder uitgewerkt. De mogelijkheden voor woningbouw worden hierin meegenomen. Op basis hiervan volgt er een nieuw raadsvoorstel.
Voor de opstelling van de Visie Terheijden vragen we een budget van € 17.500. . Voor het bepalen van de energieopgave van onze scholen en het uitwerken van een plan van aanpak vragen we een budget van € 10.000.

Hoofdstuk 1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

De gemeente is wettelijk verantwoordelijk voor de onderwijshuisvesting binnen haar grenzen. Voor een correcte uitvoering van deze verantwoordelijkheid hebben wij begin 2015 de hernieuwde Verordening Voorzieningen Huisvesting Onderwijs 2015 vastgesteld. Deze verordening is gebaseerd op de modelverordening van de VNG en een afgeleide van de onderwijswet. Deze wet geeft aan hoe de gemeente invulling moet geven aan de zorgplicht voor de huisvesting. Met dit IHP (Integraal HuisvestingsPlan) wordt de ruimtebehoefte van de scholen en het lokaal beleid rond de onderwijshuisvesting vastgesteld. Het IHP vormt het basisdocument van het onderwijshuis-vestingsbeleid in deze gemeente. In dit document zijn alle aspecten van de onderwijshuisvesting samengebracht en wordt een integrale planning gegeven voor een periode van vier jaar, met waar mogelijk ook een doorkijk voor de langere termijn. Dit sluit aan op de landelijke ontwikkelingen, waarbij PO-raad, VO-raad en VNG pleiten voor een langere doorkijk dan 4 jaar. In dit plan komt dat o.a. terug bij de visie voor de dorpen Made en Terheijden en de IKC-visie (zie hoofdstuk 4 en 5). Het beleid is hiermee in grote lijnen weliswaar vastgelegd, maar veranderende omstandigheden kunnen gedurende de looptijd van het plan vragen om aanpassing van dit IHP (bijvoorbeeld door wetswijzigingen of grote afwijkingen in de ontwikkeling van de leerlingenaantallen). Door gebruik te maken van het IHP is de rol van de huisvestingsverordening naar de achtergrond verplaatst. Deze fungeert als formeel vangnet en toetsingskader. Afzonderlijke huisvestingsaanvragen door schoolbesturen op basis van de verordening vinden in principe dan ook niet meer plaats, tenzij uitzonderlijke omstandigheden (bijvoorbeeld grote schade als gevolg van storm) dit onverhoopt toch nodig maken.

1.2 Doelstelling

De wet- en regelgeving ten aanzien van onderwijshuisvesting is veranderd per 2015. Als gevolg hiervan is de gemeente nog slechts verantwoordelijk voor nieuwbouw en uitbreiding van scholen. De verantwoordelijkheid voor onderhoud en aanpassing van gebouwen is door de rijksoverheid overgeheveld van gemeenten naar schoolbesturen. De meerjarenonderhoudsplanning maakt daarom geen deel meer uit van het IHP. De in opdracht van de gemeente opgestelde leerlingenprognoses vormen, samen met de nieuwbouw- en uitbreidingswensen van de schoolbesturen, de voornaamste input bij de totstandkoming van het huidige plan. Wat betreft de opzet is zoveel mogelijk aangesloten bij het format van de vorige IHP's.

Dit integraal huisvestingsplan (IHP) geeft inzicht in:

- actuele ontwikkelingen die van invloed kunnen zijn op de onderwijshuisvesting;
- hoe deze ontwikkelingen vertaald worden in gemeentelijk huisvestingsbeleid;
- wat de ruimtebehoefte is van de scholen op de korte en middellange termijn;
- hoe we vorm willen geven aan deze ruimtebehoefte.

1.3 Uitgangs- en aandachtspunten

Uitgangs- en aandachtspunten bij de actualisering zijn:

- het IHP 2015-2018;
- de fysieke ruimtebehoefte en wensen per school(bestuur);
- IKC (integraal kindcentrum) ontwikkelingen in de gemeente;
- eventuele landelijke ontwikkelingen op onderwijshuisvestingsgebied.

1.4 Onderhoud

Tot 1 januari 2015 was het onderhoud van schoolgebouwen in het basisonderwijs een gedeelde verantwoordelijkheid van schoolbesturen en gemeente. In grote lijnen kwam het er op neer dat het onderhoud aan de buitenzijde van het gebouw voor rekening van de gemeente kwam en dat onderhoud aan de binnenkant voor rekening van het schoolbestuur was. In Drimmelen werd concreet invulling gegeven aan deze gedeelde verantwoordelijkheid door het opstellen van een meerjarenonderhoudsplanning, waarin zowel het binnen- als het buitenonderhoud opgenomen was. Sinds het vorige IHP ligt de verantwoordelijkheid voor het onderhoud volledig bij de schoolbesturen. Deze ontvangen voor de uitvoering van deze taak voortaan de financiële middelen rechtstreeks vanuit het ministerie.

Alle aspecten van het proces gebouwenonderhoud, van het opstellen van de onderhoudsplanning tot de feitelijke uitvoering en administratieve afhandeling, behoren nu tot de verantwoordelijkheid van het schoolbestuur. Dit betekent aan de ene kant extra taken, maar brengt aan de andere kant ook meer flexibiliteit en keuzevrijheid bij de besteding van middelen met zich mee.

1.5 Wie is verantwoordelijk voor het schoolgebouw: bestuur of gemeente?

De financiering van de huisvesting loopt deels rechtstreeks via de schoolbesturen als onderdeel van de lumpsum en deels via de gemeenten (het Gemeentefonds). Beide partijen hebben een eigen verantwoordelijkheid als het gaat om de bekostiging, het beheer en de exploitatie van huisvesting. In Drimmelen willen we echter niet alleen over verantwoordelijkheden praten met elkaar, maar willen we ook vooral kijken hoe we door samen te werken en door samen na te denken over de toekomst, iedere euro zo goed mogelijk kunnen besteden.

Gemeente:
Op basis van een aantal criteria ontvangt de gemeente een niet geoormerkt bedrag hiervoor in de een algemene uitkering (het Gemeentefonds). De gemeente heeft op grond van de wet de zorgplicht voor de huisvesting van scholen. In essentie betekent dat, dat er voldoende middelen beschikbaar moeten worden gemaakt waarmee, indien nodig, nieuwe schoolgebouwen kunnen worden gerealiseerd en oude schoolgebouwen kunnen worden vervangen. De verantwoordelijkheden van gemeenten voor wat betreft onderwijshuisvesting kunnen worden samengevat in:

- vervanging
- nieuwbouw
- uitbreiding en tijdelijke huisvesting
- eerste inrichting
- oplossen constructiefouten
- OZB

Schoolbestuur:
Als onderdeel van de lumpsum ontvangt het bestuur een genormeerde vergoeding voor onderhoud, energieverbruik en schoonmaak van haar gebouwen. De schoolbesturen dienen het onderhoud te bekostigen voor het terrein en gebouw als het gaat om:

- het onderhoud van de binnenkant
- het buitenonderhoud en aanpassingen
- het herstelonderhoud
- vervanging van leermiddelen en inrichting

Renovatie:
Geen van beide partijen is nu in financiële of juridische zin wettelijk verantwoordelijk voor de renovatie van schoolgebouwen. In de praktijk worden hierover onderling afspraken gemaakt. Wanneer het levensduurverlengende renovatie betreft, betekent het voor de gemeente uitstel van nieuwbouw en is het gangbaar dat de gemeente hieraan meebetaalt. Echter, er zijn landelijk plannen om de renovatie van schoolgebouwen als taak en kostenpost bij gemeenten onder te brengen. Belangenbehartigers van gemeenten, basis- en voortgezet onderwijs hebben in mei 2018

overeenstemming bereikt over renovatie en onderhoud van scholen en willen dit verankeren in de wet. Renovatie die de levensduur van het gebouw verlengt, valt dan onder de reguliere huisvestingsvoorziening en komt, net als nieuwbouw, onder verantwoordelijkheid van de gemeente te vallen. Een tweede verandering die verwacht wordt is dat schoolbesturen straks zelf wel mogen investeren in gebouwen; op dit moment is dat wettelijk niet toegestaan. Dit zijn de belangrijkste voorstellen die de PO-Raad, VO-raad en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) hebben overhandigd aan het ministerie van Onderwijs. De verwachting is dat deze veranderingen pas na 2023 wettelijk verankerd zijn.

1.6 Nieuwbouw en uitbreiding

Zowel uitbreiding als nieuwbouw van schoolgebouwen is en blijft vooralsnog een gemeentelijke verantwoordelijkheid. Om voor uitbreiding van *permanente* aard in aanmerking te komen, moet uit een prognose blijken dat de leerlingenstijging gedurende minimaal vijftien jaar aanhoudt. Oftewel, de extra aangevraagde lokalen dienen *minimaal 15 jaar* achter elkaar nodig te zijn. Om voor nieuwbouw met een *tijdelijke* bouwaard (noodlokalen) in aanmerking te komen moet uit de prognose blijken dat de extra leerlingen gedurende *minimaal vier jaar* worden verwacht. Nieuwbouw is overigens pas aan de orde als er geen gebouw beschikbaar is of komt dat geschikt is of geschikt is te maken als passende huisvesting voor de school en het niet mogelijk of zeer onwenselijk is om door medegebruik een passende huisvesting voor de school te realiseren.

Daarnaast kennen we *vervangende nieuwbouw*. Dit is nieuwbouw van een schoolgebouw dat is bedoeld om een bestaand schoolgebouw te vervangen. Er zijn verschillende redenen waarom een school in aanmerking kan komen voor vervangende nieuwbouw. Zo kunnen ontwikkelingen in de ruimtelijke ordening hiertoe aanleiding geven. Ook kan het besluit worden genomen als onderdeel van een herschikkingsoperatie. Daarnaast kan ouderdom en daarmee gepaard gaande slechte bouwkundige staat van een schoolgebouw aanleiding geven tot vervangende nieuwbouw.

Net als bij uitbreiding moet ook bij vervangende nieuwbouw met behulp van een prognose zijn aangetoond dat het aantal leerlingen waarvoor wordt gebouwd ook gedurende tenminste vier jaar (tijdelijke bouw) of tenminste vijftien jaar (permanente bouw) is te verwachten. Ook moet er geen ander gebouw beschikbaar zijn of komen dat geschikt is of geschikt is te maken voor de huisvesting van deze school. Tevens moet het niet mogelijk of zeer onwenselijk zijn om door middel van medegebruik passende huisvesting te realiseren.

1.7 Eigendomssituatie schoolgebouwen

Aangezien hierover nogal eens onduidelijkheid bestaat, een korte toelichting. Uitgangspunt van de onderwijswetgeving is dat het eigendom van het schoolgebouw in principe bij het schoolbestuur ligt. Dit eigendom wordt als zodanig vastgelegd in het kadaster via een notariële akte. In het spraakgebruik wordt bij de schoolgebouwen onderscheid gemaakt tussen het *juridisch eigendom* (schoolbestuur) en het *economisch eigendom* (gemeente). De school is direct eigendom van het bevoegd gezag indien het bevoegd gezag de school zelf bouwt of laat bouwen, ondanks het feit dat het bouwen ervan uit gemeentelijke middelen wordt betaald. Of de school wordt eigendom van

het schoolbestuur nadat de gemeente het schoolgebouw heeft gebouwd (zodra het gebouw is voltooid).

Wanneer een derde partij een schoolgebouw bouwt (bijv. een woningstichting), is zij daarmee eigenaar. De gemeente kan het gebouw kopen en vervolgens in juridisch eigendom aan het bevoegd gezag overdragen.

Eigendomsoverdracht bij einde gebruik: bij het beëindigen van het gebruik van een schoolgebouw door een schoolbestuur kunnen gemeente en bevoegd gezag verklaren dat het gebruik als school niet meer nodig is. Na die verklaring moet het gebruik zijn beëindigd. Het gebouw vervalt weer aan de gemeente.

Hoofdstuk 2 TERUGBLIK IHP 2015-2018

2.1 Uitgevoerde zaken vorige IHP 2015-2018

In het vorige IHP was er één aanvraag binnengekomen vanuit de schoolbesturen. Alleen het bestuur van het voortgezet onderwijs had een aanvraag gedaan.

1. *Nieuwbouw voor het Dongemondcollege*

Andere zaken waarvoor we aandacht hebben gevraagd in het IHP 2015-2018:

2. *Doordecentralisatie buitenonderhoud*
3. *Nieuwe modelverordening huisvesting onderwijs*
4. *Integrale Kindcentra realiseren in de gemeente*
5. *Toekomst Klaverblad*

Hieronder beschrijven we kort wat er per actiepunt is gebeurd sinds de vaststelling van het vorige IHP door de raad in januari 2015.

2.1.1 Nieuwbouw/ renovatie voor het Dongemondcollege

Besluitvorming hierover heeft in een separaat traject plaatsgevonden. In februari 2015 is besloten om "*op basis van de geschatte jaarlasten voor de gemeente in geval van nieuwbouw en met name het gebrek aan dekking hiervoor, te kiezen voor levensduurverlengende renovatie van het Dongemond College en op termijn te kiezen voor vervangende nieuwbouw*." De gemeente heeft in de kosten van de renovatie 6 ton bijgedragen. De totale kosten bedroegen 1,4 miljoen. In 2015 en 2016 is de school in samenwerking met de gemeente gerenoveerd en op 20 oktober 2016 is de vernieuwde school feestelijk geopend.

2.1.2 Doordecentralisatie buitenonderhoud

De wetswijziging per 1 januari 2015 heeft tot gevolg dat de gemeentelijke zorgplicht voor onderhoud en aanpassing van schoolgebouwen primair en (voortgezet) speciaal onderwijs is vervallen. Met de schoolbesturen zijn duidelijke afspraken gemaakt over de doordecentralisatie. Vanwege het feit dat de meeste schoolgebouwen relatief nieuw zijn en goed onderhouden door de gemeente, werden er geen problemen verwacht. Voor de brede scholen waarin wij ruimten verhuren aan derden, blijven wij het onderhoud aan de buitenzijde doen en de gemaakte kosten worden doorbelast aan het betreffende schoolbestuur.

2.1.3 Nieuwe huisvestingsverordening onderwijs

De wijziging zoals in 2.1.2 beschreven, was de aanleiding voor een nieuwe VNG model-huisvestingsverordening. In januari 2015 is de nieuwe verordening door de raad vastgesteld. Naar verwachting volgt er na 2023 een nieuwe grote wijziging door de VNG in de verordening als gevolg

van de mogelijke renovatieplicht voor gemeenten. Indien nodig zal een nieuwe modelverordening dan opnieuw ter vaststelling aan de raad worden voorgelegd.

2.1.4 Integrale Kindcentra realiseren in de gemeente

IKC's zijn voorzieningen voor kinderen van 0-12 jaar, waar zij gedurende de dag komen om te leren, te spelen, te ontwikkelen en te ontmoeten. Het IKC biedt een totaalpakket op het gebied van de volgende functies: educatie, opvoeding, opvang, ontwikkeling, zorg, welzijn en recreatie. Over het algemeen kan worden gesteld dat een IKC een samenwerkingsvorm is van ieder geval basisonderwijs, voorschoolse voorzieningen en tussen- en naschoolse opvang. Het doel van een IKC is om één educatieve omgeving te creëren waarin kinderen van 0-12 zich optimaal kunnen ontwikkelen en ontplooien. De gemeente ondersteunt deze ontwikkeling en is er daarom als mede initiatiefnemer vanaf het begin bij betrokken.

Voordelen van een IKC kunnen zijn:

- een doorlopende leerlijn: door continuïteit in de pedagogische aanpak en begeleiding van kinderen wordt in principe een betere basis geboden voor de ontwikkeling van kinderen;
- in het kader van jeugdzorg: een sluitende signaleringsketen: door de structurele samenwerking van de verschillende partners kan beter geanticipeerd worden op ontwikkelingsvragen en/of -zorgen;
- efficiency voordelen voor beide organisaties (onderwijs en kinderopvang) wat kan leiden tot een mogelijk verbeterde exploitatie;
- een breed en samenhangend dagprogramma voor kinderen;
- bijdragen aan sociale cohesie in dorp/wijk;
- verbeteren combinatie arbeid – zorg voor ouders.

Een aantal organisaties in Drimmelen heeft in nauw overleg met de gemeente medio 2015 het initiatief genomen om te onderzoeken of er hier ook gestart kon worden met IKC's en zo ja, in welke vorm. Dit waren de schoolbesturen Stichting Katholiek Onderwijs Drimmelen (SKOD), Stichting Openbaar Onderwijs West-Brabant (OBO) en Stichting de Waarden, Stichting Kinderopvang ESKADEE en de Gemeente Drimmelen. De schoolbesturen hebben vervolgens aangegeven te willen starten met de volgende vier pilot-IKC's:

- IKC bij brede school De Windhoek in Terheijden (OBO en Eskadee)
- IKC bij de Zeggewijzer in Terheijden (SKOD en Eskadee)
- IKC bij brede school de Schittering in Hooge Zwaluwe (De Waarden en Eskadee)
- IKC bij de Stuifhoek in Made (SKOD en Eskadee)

In 2016 hebben de schoolbesturen, kinderopvang en gemeente een intentieverklaring ondertekend waarin afgesproken is dat er een werkgroep per pilot aan de slag gaat om de IKC's verder vorm te geven. In 2019 hebben we dit samen geëvalueerd. We hebben een IKC-visie inclusief de gevolgen voor de onderwijshuisvesting opgesteld en deze besproken met de gemeenteraad. Deze zijn één-op-één vertaald in dit IHP. Zie hiervoor hoofdstuk 5.

2.1.5 Toekomst Klaverblad

Ten tijde van het vorige IHP had het Klaverblad in Drimmelen al enige jaren te kampen met een aanzienlijke leerlingdaling. De school zat op dat moment al twee jaar ruim onder de absolute opheffingsnorm van 23 leerlingen. Helaas heeft het leerlingaantal zich niet kunnen herstellen en heeft het schoolbestuur in 2016 besloten de school te sluiten, nadat het Rijk had aangekondigd de bekostiging stop te zetten.

Nadat de school in Drimmelen per augustus 2016 is gesloten, hebben we gezocht naar een nieuwe functie voor het schoolgebouw, waarbij het college aangaf dat een toeristisch-recreatieve invulling de voorkeur genoot. De huidige beheerder van de in hetzelfde gebouw gehuisveste ontmoetingscentrum ‘Ons Dorpshuys’ heeft in 2017 aangegeven het schoolgedeelte graag te willen kopen om er deels zelf in te gaan wonen en deels een Bed & Breakfast in te beginnen. In november 2017 heeft het college en de raad ingestemd met verkoop aan de betreffende beheerder. In 2018 zijn de koopovereenkomsten nader uitgewerkt en is de omgevingsvergunning door de toekomstig eigenaar aangevraagd. Medio september 2018 is de verkoop afgerond en is het voormalig schoolgedeelte niet meer in eigendom van de gemeente. De school is vervolgens verbouwd tot een Bed & Breakfast en woning. B&B ‘de IJsvogel’ is medio 2019 geopend.

Hoofdstuk 3 FYSIEKE RUIMTEBEHOEFTE PER SCHOOL

3.1 Overzicht scholen

In onderstaande tabel wordt de huidige capaciteit van de schoolgebouwen en de geprognosticeerde behoefte voor de komende vijf jaar weergegeven *(op basis van meest recente leerlingprognoses).*

Kern/school	Bouwjaar/ leeftijd	Capa-citeit	Behoefte	Behoefte (prognose)	Behoefte (prognose)	Stand van zaken per sept'19 (info van schooldirecteuren)
PO			***Schooljr. 19-20***	***Schooljr. 20-21***	***Schooljr. 21-22***	
Made						
Lage Weide	1955/ 64 jr in 2001 grote renovatie en uitbreiding	19	21	22	23	21 bezet: allen leslokalen (waarvan 2 tijdelijke lokalen in de aula)
Stuifhoek	1979/ 40 jr	16	10	9	9	16 bezet: 10 leslokalen, 2 lokalen in gebruik als bestuurskantoor SKOD, 4 lokalen in gebruik als IKC (3 x kinderdagverblijf Babbeloes en 1 x peuteropvang 't Stuifke)
Den Duin	1976/ 43 jr	11	9	9	9	11 bezet: 9 als leslokaal, 1 x psz, 1 x schoolbib.
Terheijden						
Zeggewijzer	1970 / 49 jr uitbreiding/ renovatie per 1978	12	9	9	8	12 bezet: 9 lokalen worden gebruikt als leslokaal. 1 x peuterlokaal, 1 x wetenschap & techniek- en plusgroep leerlingen / BSO en 1 x plusgroepleerlingen / BSO
Zonzeel	2012/ 7 jr	8	8	8	7	8 bezet als leslokaal
Windhoek	2009 / 10 jr (grote renovatie en uitbreiding)	7	3	3	3	7 bezet: 4 x leslokaal, 1 x bibliotheek, 1 x handvaardigheid, 1 x multifunctioneel lokaal
Lage Zwaluwe						
De Grienden	2012/ 7 jr	16	12	11	10	15 bezet: 14 leslokalen, 1x handvaardigheids-/ techniekokaal
Wagenberg						
Elsenhof	1978/ 41 jr	11	7	6	6	11 bezet: 8 leslokalen (waarvan 2 t.b.v. groep 2-3), 1 x handvaardigheid/ TSO, 1 x psz, 1 x BSO
Hooge Zwaluwe						
De Schittering	2010/ 9 jr	7	6	6	5	7 bezet: 6 leslokalen, 1 x bib/ RT/ plusklas etc.
VO						
Dongemond college Made	1979/ 40 jr. Grote renovatie per 2017 (15 jr. levensduur-verlenging)	5137m²	4332 m²	4376 m²	4420 m²	Voldoende ruimte

3.2 Leerlingaantallen ontwikkeling

In de volgende tabel worden de aantallen leerlingen per school aangegeven per officiële teldatum 1 oktober van de afgelopen jaren:

1 oktobertelling	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	verschil
Elsenhof - Wagenberg	205	188	191	183	168	159	152	140	143	155	147	-8
Stuifhoek - Made	389	370	340	317	301	277	253	229	223	218	222	4
Den Duin - Made	237	241	239	243	236	216	206	214	206	212	212	0
De Lage Weide - Made	444	441	445	459	442	482	487	511	522	520	501	-19
Zeggewijzer - Terheijden	307	299	282	287	284	271	250	234	218	221	216	-5
Zonzeel - Terheijden	157	146	154	157	169	172	171	166	185	178	175	-3
Windhoek - Terheijden	103	99	92	82	61	54	48	55	51	53	56	3
Klaverblad - Drimmelen (per '16 gesloten)	66	47	38	28	15	7	17	0	0	0	0	0
De Schittering - Hooge Zwaluwe	152	149	148	147	148	138	138	141	133	141	134	-7
De Grienden - Lage Zwaluwe	366	363	346	341	332	328	322	312	301	297	290	-7
totaal basisonderwijs	***2426***	***2343***	***2275***	***2244***	***2156***	***2104***	***2044***	***2002***	***1982***	***1995***	***1953***	-42
Dongemond VO - Made	609	682	723	794	810	759	692	633	591	563	515	-48
totaal onderwijs	***3035***	***3025***	***2998***	***3038***	***2966***	***2863***	***2736***	***2635***	***2573***	***2558***	***2468***	-90
verschil t.o.v. jaar ervoor		*-10*	*-27*	*40*	*-72*	*-103*	*-127*	*-101*	*-62*	*-15*	*-90*	

Grafisch ziet dit er zo uit:

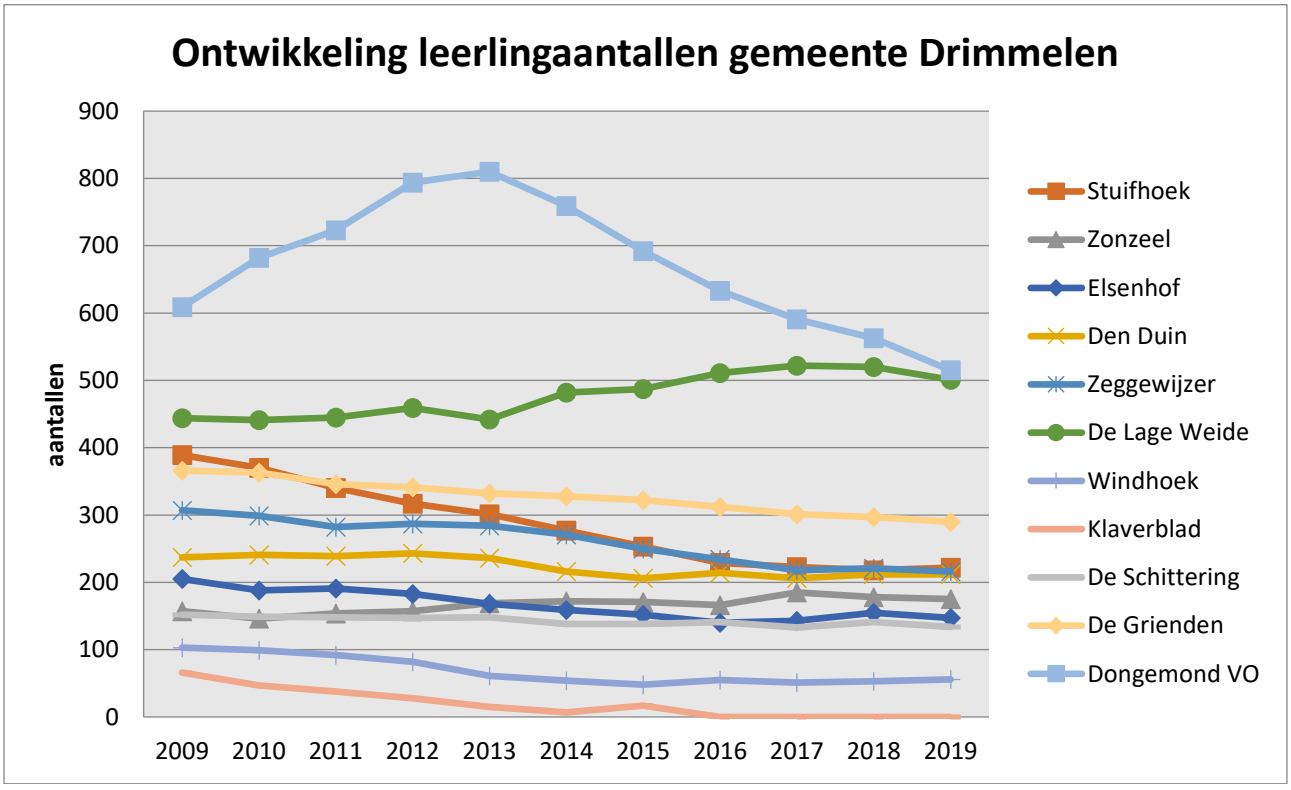

Sinds 2013 daalt het aantal leerlingen gestaag, een trend in meerdere krimpgebieden in Nederland. De grootste daling constateren we bij het Dongemondcollege, wat logischerwijs grotendeels komt door de leerlingendaling in het primair onderwijs enkele jaren eerder. De komende periode willen we samen met het Dongemond College een nadere analyse opstellen van de terugloop in leerlingenaantal en bezien we hoe het Dongemond College mogelijk weer in leerlingaantal kan groeien..

3.3 Toelichting

Op basis van de bovenstaande tabellen en de leerlingenprognoses (bijlage 1) kunnen we de volgende conclusies trekken. Op De Lage Weide in Made na (waarover meer in hoofdstuk 4), is er op dit moment geen tekort aan lesruimte in zowel het PO als VO en is dit ook niet te verwachten in de komende 20 jaar. We hebben dan ook geen andere uitbreidingsverzoeken ontvangen, buiten die voor De Lage Weide. Hieronder kort per kern de stand van zaken

Made
Hier is onlangs de Visie Made voor opgesteld, waarover meer in hoofdstuk 4.

Terheijden
Op dit moment zijn er drie scholen, waaronder de enige openbare school van de gemeente, De Windhoek, voor totaal circa 450 leerlingen. De Zeggewijzer is grotendeels 49 jaar oud, maar enkele jaren geleden wel reeds gerenoveerd. De andere twee scholen zijn relatief nieuw (7 en 10 jaar oud). Mede op verzoek van beide scholbesturen laten we ook voor deze kern een visie opstellen teneinde een beter beeld van de huisvestingsvraag en het benodigde -aanbod in de toekomst te verkrijgen. Meer hierover in hoofdstuk 5.

Wagenberg
Hoewel de Elsenhof al 41 jaar oud is, heeft het schoolbestuur aangegeven dat dit gebouw voorlopig nog geen prioriteit heeft om voor vervanging of renovatie in aanmerking te komen. Daarvoor is het bouwkundig nog in te goede staat en worden de ruimtes benut.

Hooge Zwaluwe
De Schittering is negen jaar geleden geopend en onlangs zijn er succesvolle aanpassingen gedaan om het binnenklimaat te verbeteren.

Lage Zwaluwe
De Grienden is zeven jaar geleden geopend en voldoet nog volledig.

Drimmelen
De enige school Het Klaverblad is in 2016 gesloten vanwege een zeer gering aantal leerlingen. We verwachten op dit moment niet dat er de komende jaren voldoende vraag komt in deze kern naar een eigen school voor primair onderwijs.

Sinds de onderhoudskosten volledig voor rekening van de schoolbesturen zijn, heeft de gemeente verder geen financieel belang meer ten aanzien van lege klaslokalen welke niet langer een onderwijsfunctie hebben. Ze kunnen teruggegeven worden aan de gemeente (en aan het onderwijs worden onttrokken), dan wel door de school gebruikt worden voor andere zaken dan leslokaal (kinderopvang, IB-ruimte, handvaardigheid etc.). We stimuleren dat laatste; dat kan een toegevoegde waarde zijn voor een school of (in ontwikkeling zijnde) IKC. De huur van de kinderopvang, draagt bij aan de onderhouds- en energielasten van de lege lokalen. Beide kostenposten zijn voor de schoolbesturen. Tevens waarderen ouders het als opvang en onderwijs in één gebouw is ondergebracht en versterken beiden elkaar. Het draagt bij aan een verdere IKC-vorming.

Hoofdstuk 4 AANVRAGEN IHP 2020-2023

4.1 Aanvragen schoolbesturen primair onderwijs

Zowel Stichting De Waarden (De Schittering in Hooge Zwaluwe en De Grienden in Lage Zwaluwe) als Stichting OBO (De Windhoek in Terheijden) hebben voor dit IHP geen huisvestingsaanvragen ingediend. Alleen van het SKOD is voor De Lage Weide in Made een uitbreidingsverzoek ontvangen.

4.1.1 SKOD: uitbreiding De Lage Weide in Made

Vanwege een dreigend ruimtetekort in De Lage Weide heeft het schoolbestuur een aanvraag ingediend voor uitbreiding van de school met vier lokalen, allen permanente bouw.

4.1.2 Aanvraag

Op 26 februari 2018 heeft SKOD de volgende spoedaanvraag ingediend:
'In verband met een gestage toename van leerlingaantallen welke in de prognoses stabiliseert, heeft basisschool De Lage Weide een aanvullende ruimte benodigd van 4 groepsruimten. Huidige locatie voorziet in 19 groepsruimten. Op basis van de leerlingprognoses kan de normatieve ruimtebehoefte worden berekend, uitgedrukt in normgroepen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat voor de periode 2020 tot 2029 een ruimtebehoefte bestaat van 23 groepen. De periode van 2030-2033 laten in relatie tot de 15 jaar-eis uit de verordening een behoefte zien van 22 à 21 groepen. Gezien voor 11 van de 15 jaar een behoefte bestaat van 23 groepen wenst SKOD een voorziening voor uitbreiding van het gebouw met 4 groepen aan te vragen. Heden is op locatie een tijdelijke huisvesting voorzien. Voor deze voorziening is dan ook een bouwvergunning van tijdelijke aard verstrekt. Gezien de leerlingprognoses en de tijdelijke aard van huidige voorziening opteren wij voor permanente uitbreiding.'

Aanvraag Voorziening:	Uitbreiding van een gebouw waarin een school is gehuisvest
	Inrichting met onderwijsleerpakket
	Inrichting met meubilair

4.1.3 Beoordeling aanvraag

Het spoedeisend karakter is afgewezen, aangezien het bij dit soort aanvragen gaat over zeer urgente, veelal onvoorziene zaken als:

- brand- en stormschade, waardoor het onderwijsproces (tijdelijk) in een andere accommodatie moet plaatsvinden;
- herstel van schade als gevolg van constructiefouten (verwijderen asbest), of overige schades (vandalisme, glasbreuk, inbraak).

Uit de aanvraag moet onomstotelijk blijken dat de aanvraag betrekking heeft op een calamiteit die niet voorzienbaar was en dat het treffen van een voorziening geen uitstel kan lijden, omdat anders het onderwijsproces geen doorgang meer kan vinden.

Er is met het schoolbestuur een aantal overleggen gevoerd teneinde de uitbreidingsaanvraag concreter te maken en in een breder verband te bekijken. In goed overleg met het schoolbestuur is

besloten dat deze aanvraag niet los gezien kan worden van het gehele aanbod aan onderwijshuisvesting in de kern Made. Temeer daar er in principe onderwijsruimte ‘over’ is in de andere twee SKOD scholen in Made: De Stuifhoek en Den Duin. En tevens omdat de schoolgebouwen van die laatste twee scholen ouder zijn en in minder technische staat verkeren. Daarom is besloten door adviesbureau Team Sygma een apart IHP te laten opstellen ten aanzien van de onderwijshuisvesting voor de kern Made voor de middellange en lange termijn. In deze zgn. ‘Visie Made’ zijn tevens de IKC-ontwikkelingen betrokken. Ook de raad heeft tijdens de behandeling van de begroting 2019 en in de opinieronde in mei 2019 om deze bredere huisvestingsvisie gevraagd.

4.1.4 Visie Made - Huisvestingsplan onderwijs en kinderopvang kern Made

De gemeente Drimmelen heeft aan Team Sygma gevraagd om een plan te maken voor de gehele kern Made, opdat niet enkel het tekort bij De Lage Weide wordt opgelost, maar dat er ook gekeken wordt naar de totale behoefte in Made, aansluitend op de IKC-vorming en gericht op de langere termijn. Immers, de gebouwen van Den Duin en De Stuifhoek zijn respectievelijk 43 en 40 jaar oud. Tevens is de herbestemming van de Bernarduskerk, waar de kinderopvang mogelijk een onderdeel van gaat uitmaken, meegenomen in de visie.
Voor de volledige Visie Made: zie bijlagen.

4.1.4.1 Aanleiding

In beginsel is er sprake van voldoende huisvesting voor de basisscholen De Stuifhoek, Den Duin en De Lage Weide in Made. Daarbij dient dan gebruik gemaakt te worden van de mogelijkheid om (normatieve) leegstand in de ene school in gebruik te geven aan een andere school, oftewel een deel van de leerlingen door te verwijzen. Dit is echter onwenselijk omdat:

- Een dislocatie van een school bij een andere school niet wenselijk is vanuit het onderwijskundig oogpunt (verschil in lesmethoden o.a.);
- De leegstaande ruimte deels al in gebruik is voor andere functies waarvan behoud vanuit het perspectief van IKC-vorming zeer wenselijk is.

Er treedt een knelpunt op bij De Lage Weide, de grootste school van Made, die feitelijk een ruimtetekort kent. De andere twee scholen, De Stuifhoek en Den Duin, hebben (normatief) ruimte over. Het schoolbestuur SKOD heeft plannen om te komen tot uitbreiding van het aantal groepslokalen bij De Lage Weide. Hiervoor is een beknopt plan opgesteld waarin uitgegaan wordt van uitbreiding aan de achterzijde van het gebouw in de vorm van een uitbreiding van het meest recente bouwdeel.

4.1.4.2 Probleemstelling

Geconstateerd wordt dat er momenteel in De Lage Weide – tijdelijk – voorzien is in 21 groepslokalen. De twee door SKOD gecreëerde lokalen op de verdieping van de oudbouw (ter

vervanging van de afgekeurde noodbouw) dienen op korte termijn vervangen te worden door een structurele oplossing. SKOD heeft daartoe een plan laten opstellen dat uitgaat van uitbreiding van het huidige gebouw met 4 groepslokalen, waardoor de capaciteit 19+4= 23 lokalen zal bedragen. Dit is voldoende voor de behoefte voor het basisonderwijs conform prognose. Er is duidelijk een behoefte, waarvoor een oplossing gezocht moet worden.

De totale ruimtebehoefte voor de kern Made bedraagt op korte termijn 40 à 41 groepen en groeit binnen tien jaren door naar 42 groepen. Exclusief de groepslokalen in gebruik door ESKADEE bedraagt de capaciteit 41 groepen, waarvan er echter ook nog twee (in De Stuifhoek) in gebruik zijn als bestuurskantoor. Doorverwijzing voor het tekort bij De Lage Weide is geen optie. Ook indien het bestuurskantoor vrijgemaakt wordt, is dat nog steeds een lokaal te weinig over een aantal jaren. Hierbij dient te worden aangetekend dat dan niet is gerekend met een uitbreiding van behoefte voor de kinderopvang. Deze conclusies pleiten voor een structurele oplossing voor het tekort bij De Lage Weide, nog afgezien van de nadelen van verwijzing op lange termijn en de negatieve invloed op de gewenste IKC-vorming bij de drie locaties / gebouwen waarover onderwijs en opvang van 'IKC De Lage Weide' dan verspreid is.

4.1.4.3 Scenario's

Op basis van het onderzoek en de gegevens zijn er vijf scenario's opgesteld en besproken in de projectgroep:

1. Geen uitbreiding van De Lage Weide, maar doorverwijzen naar leegstand in Stuifhoek en Den Duin;
2. Uitbreiden aan de achterkant van De Lage Weide;
3. Uitbreiden aan de voorkant van De Lage Weide;
4. Geen uitbreiding van De Lage Weide, herverdeling leerlingen en nieuwbouw vergrote Stuifhoek;
5. Geen uitbreiding van De Lage Weide, herverdeling leerlingen en nieuwbouw unilocatie Stuifhoek en Den Duin.

Ad 1:
Deze valt af want doorverwijzing naar een andere school is vanuit onderwijskundig oogpunt niet aan te raden. Dit gaat hoe dan ook te krap worden in de Stuifhoek. Daarbuiten is dit scenario volstrekt ongewenst door de partners daar het de succesvolle IKC-vorming in de Stuifhoek volledig ondermijnt.

Ad 2:
De uitbreiding aan de achterzijde betreft het plan dat in opdracht van SKOD is opgesteld. Dit betreft functioneel gezien geen optimale oplossing voor zowel het schoolgebouw als voor de indeling van het speelterrein rondom. De druk op de locatie wordt nog groter. Het wordt waarschijnlijk ook zeer krap om hier niet enkel de benodigde lokalen maar ook de benodigde nevenruimtes te bouwen. Oftewel, dit is geen optimale oplossing. Alle rek is uit het gebouw en locatie. Bezwaren van omwonenden lijken zeer aannemelijk.

Ad 3:
Als alternatief voor dezelfde doelgroep en behoefte is het wellicht mogelijk om aan de voorzijde uit te breiden. Stedenbouwkundig lijkt dit wellicht niet direct een logische keuze, maar men zou nader onderzoek kunnen doen naar ruimtelijke haalbaarheid. Functioneel biedt deze plek meer kansen voor het opwaarderen van de hal en nieuwe entree tot 'hart' van het gebouwen en het hier situeren van jongere kinderen (peuters) en buitenschoolse opvang. Ook hier blijft de druk op de locatie echter zeer groot en is de rek daarna nihil. Bezwaren van omwonenden zijn zeer aannemelijk.

Ad 4:
Uit de herkomstanalyse blijkt dat voor een groot deel van de leerlingen van De Lage Weide locatie De Stuifhoek ook goed bereikbaar is. Er wordt in dit scenario uitgegaan van een lichte daling van het aantal leerlingen voor De Lage Weide en het groeien van De Stuifhoek. Voor IKC De Stuifhoek

wordt nieuwbouw voor de passende omvang gerealiseerd. Hierbij kan ook eventueel het bestuurskantoor gesitueerd worden.
Andere voordelen zijn:

- De functionele kwaliteit van de Lage Weide blijft behouden;
- De grootte van De Lage Weide blijft passend bij de schaal van Made;
- De infrastructuur (verkeer, ruimte) rondom De Stuifhoek biedt meer kansen en naar verwachting weinig overlast voor omwonenden. De locatie is groot genoeg om oplossingen voor parkeren en routing te realiseren;
- Tijdelijke huisvesting bij De Lage Weide is in dit scenario niet nodig, het schoolbestuur kan met de huidige oplossing (doorverwijzing en 2 lokalen in de aula) enkele jaren overbruggen zolang er zicht is op een structurele oplossing;
- Ook rond De Lage Weide wordt het dan minder druk;
- Nieuwbouw De Stuifhoek is sowieso nodig op korte/middellange termijn. Dit is daarom logischer dan wederom investeren in De Lage Weide;
- Het plan past bij de status en bron van De Stuifhoek als (goed werkende) pilot-IKC;
- Goede gymvoorzieningen in de buurt;
- Zeer ruime locatie biedt kansen om groter en mogelijk zelfs naast het huidige gebouw te bouwen (dan besparen we kosten tijdelijke huisvesting). Aandachtspunt hierbij is de mogelijke ontwikkeling van woningbouw op de hoek van de Romboutstraat en de Van Gilslaan. Deze twee ontwikkelingen hoeven elkaar niet te bijten op basis van een eerste globale beoordeling. We willen daarin graag eventuele koppelkansen meenemen;
- Bijdrage van de huurders (ESKADEE, evt. kantoor SKOD) mogelijk;
- Het scenario staat eventuele andere ontwikkelingen niet in de weg als over een aantal jaren andere keuzes zouden worden gemaakt: niet bij De Lage Weide, niet voor eventuele doorgroei naar unilocatie Zuid (mits hier bij de bouw rekening mee wordt gehouden);
- Mogelijke kostendrager: eventueel combinatie met appartementen op de nieuwe school (zoals bij Zonzeel).

De laatste punten dienen in een vervolgtraject nader uitgewerkt te worden.

Ad 5:
Feitelijk dezelfde denkrichting als scenario 4, echter als unilocatie in nieuwbouw voor beide scholen in Zuid. Voor de goede verdeling (circa 500 leerlingen in Noord, 500 leerlingen in Zuid) zou dan De Lage Weide toch moeten groeien en uitbreiden (conform scenario 2 of 3) en ook in Zuid zou een grote voorziening ontstaan. Alhoewel dit aansluit bij het gestelde in de evaluatie van de pilots en de eerste gesprekken met SKOD, lijkt de algemene voorkeur toch richting behouden van twee scholen in Zuid, drie in heel Made te zijn. Twee scholen van 500 leerlingen is ook wel erg fors voor een kern als Made. De gemiddelde schoolgrootte in Nederland van het basisonderwijs is ca. 230 leerlingen. De verwachting is ook dat de voorkeur van ouders en MR-en is om drie scholen te behouden met ieder haar eigen onderwijsconcept en passend bij de schaalgrootte van Made. Enkel vanuit perspectief van (betaalbaarheid van) de kinderopvangvoorzieningen zou er een voorkeur kunnen zijn van concentratie op twee locaties. Tevens kan het vrijkomen van de locatie Den Duin of Stuifhoek wellicht gebruikt worden voor woningbouw (inbreidingslocatie) en zo een mogelijke kostendrager zijn in dit scenario, e.e.a. afhankelijk van de invulling en mogelijkheden. Dit dient in een vervolgtraject nader uitgewerkt te worden.

4.1.4.4 Voorkeursscenario: nieuwbouw Stuifhoek

Team Sygma, het college en de raad (in haar opinieronde van november 2019) adviseren te kiezen voor *scenario 4*: nieuwbouw van de Stuifhoek in 2023 en nieuwbouw dan wel renovatie van Den Duin in 2030. Hierbij wordt uitgegaan van een verdeling van de leerlingen over drie scholen / toekomstige IKC's. De Lage Weide wordt op termijn een school voor 17 groepen en vormt een (campus-)IKC met Eskadee in de kerk (MFA) of de pastorie zoals nu. Voorlopig zijn de 19 groepslokalen nog nodig om de krimp tot 17 groepen natuurlijk te laten verlopen. Eerst zullen de lokalen in de aula worden teruggebracht naar de oorspronkelijke indeling/ functie. Door De Stuifhoek als reeds succesvol IKC nieuw te bouwen ontstaat hier ook een IKC van voldoende

omvang en met passende faciliteiten en toekomstbestendige (klimaat neutrale) huisvesting. Minimaal is dit IKC gebaseerd op 16 groepen onderwijs. De kinderopvang-voorzieningen, met kinderdagopvang vanaf 0 jaar, sluit aan op doorstroming naar het basisonderwijs op deze locatie. Mogelijk blijft ook het bestuurskantoor van SKOD gehuisvest bij De Stuifhoek. Bij nieuwbouw zijn er goede afspraken te maken ter dekking van de investeringen via huur.

Den Duin wordt mogelijk een IKC met 9 groepen + peuteropvang / peuterspeelzaalwerk en buitenschoolse opvang. Op dit moment heeft Den Duin reeds 9 groepslokalen in gebruik en Eskadee gebruikt voor peuters 1 groepslokaal. Er is dus nog een marge voor groei van de opvang of eventueel de school wanneer de schoolbibliotheek opnieuw als groepslokaal zou worden ingezet.

De volgende verdeling qua leerlingen en lokalen is daarin het toekomstbeeld:

De Lage Weide	400	17
De Stuifhoek	380	16
Den Duin	220	9
Totaal	**1.000**	**42**

4.1.4.5 Verdere aandachtspunten nieuwbouw Stuifhoek

Vanuit de raad zijn er in de opinieronde in november 2019 de volgende wensen geformuleerd:

- De gemeente wil graag *bouwheer* zijn, met name vanwege ervaringen uit het verleden met nieuwbouw van een school waar zij geen bouwheer was. In artikel 103 Wpo is vastgelegd dat het schoolbestuur in principe ook verantwoordelijk is voor de realisatie. Het college van burgemeester en wethouders kan besluiten dat het bouwheerschap bij de gemeente wordt neergelegd. Als reden dat hiervoor gekozen kan worden is bijvoorbeeld dat het betreffende schoolbestuur niet beschikt over de noodzakelijke expertise om een omvangrijk project als de bouw van een nieuwe school te realiseren. Of wanneer er een multifunctioneel gebouw moet worden gerealiseerd waar meerdere instellingen onderdak zullen vinden. Zoals hier bij een IKC. Als het bouwheerschap bij de gemeente wordt gelegd er tussen gemeentebestuur en schoolbestuur goede afspraken worden gemaakt, zowel op het procedurele als het inhoudelijke vlak.
- Indien budgettair mogelijk gaan we voor de *meest duurzame*, dus voor de ENG- (Energieneutraal gebouw) in plaats van de BENG (Bijna Energieneutraal) variant. Volgens de berekening is dit ca. 5 ton duurder.
- Tevens veel aandacht voor *duurzame energie* (zonnepanelen, groene stroom etc.).
- De mogelijkheid om woningen boven de school te realiseren als mogelijke kostendrager wordt serieus onderzocht. Ook meerlaags bouwen wordt meegenomen.
- Veel aandacht voor een *goede en veilige omgeving* qua infrastructuur en verkeer (zowel sociale als fysieke veiligheid).
- Veel aandacht voor een *goed binnenklimaat* en daar de installaties op aanpassen.
- Onderzoeken of *gymzaal de Amerhal* groot genoeg is indien de vraag toeneemt.
- *Aannamebeleid* de komende jaren, voor een juiste verdeling leerlingen in Made, is een zaak van het schoolbestuur. Echter zullen we dit als gemeente nauwlettend volgen, zodat keuzevrijheid niet in het geding komt.
- Tenslotte is ook nog aangegeven dat 2030 voor Den Duin waar mogelijk versneld moet worden en dat nieuwbouw indien haalbaar de voorkeur heeft

In de verdere uitwerking kijken we hoe het principe van Total Cost of Ownership (TCO) kan worden meegenomen. TCO wil zeggen dat niet alleen de kosten van de investering worden vergeleken, maar dat alle kosten gedurende de levenscyclus (onderhoud, energie etc.) ook worden meegenomen in de berekeningen. De vergelijking met “niets doen” wordt daarin ook gemaakt. Op die manier kunnen schoolbestuur en gemeente alle euro’s zo goed mogelijk besteden.

4.1.4.6 Afweging aanvraag en planning

Middels dit IHP vragen we de raad om een richtinggevend besluit ten aanzien van de verdere uitwerking van scenario 4: nieuwbouw van de Stuifhoek in 2023. Besluitvorming ten aanzien van

deze aanvraag en dus ook ten aanzien van de bekostiging vindt plaats in een separaat traject na verdere uitwerking, ook van mogelijke kostendragers. Naar verwachting kunnen we begin 2021 de raad een uitgewerkt plan voorleggen middels een raadsvoorstel.

4.1.4.7 Financiële consequenties

De globale financiële doorrekening van scenario 4 is op basis van huidige marktprijzen van de huidige bekende cijfers en zijn indicatief. Onderstaand overzicht is overgenomen uit het rapport van Sygma en geeft inzicht in de bruto investeringskosten per scenario en de planning in tijd. De linker bedragen zijn BENG (Bijna Energie Neutraal Gebouw), de rechter ENG (Energie Neutraal).

	scenario 4					
	De Lage Weide	400	17	geen kosten gemeente (schoolbestuur: terugbrengen 2 lokalen / aula)	€ -	€ -
2023	De Stuifhoek	380	16	nieuwbouw BO 16 lokalen, KDO 4 lokalen, BSO geen extra m², SKOD	€ 7.052.500	€ 7.334.600
2030	Den Duin	220	9	nieuwbouw BO 9 lokalen, KDO 2 lokalen, BSO geen extra m²	€ 3.842.500	€ 3.996.200
				TOTAAL	**€ 10.895.000**	**€ 11.330.800**

Nieuwe schoolgebouwen moeten vanaf 1 januari 2020 voldoen aan de eisen van een Bijna Energie Neutraal Gebouw (BENG). Het verbod om nog een gasaansluiting aan te brengen in nieuwe schoolgebouwen is al vanaf juli 2018 van kracht. De energieprestatie voor Bijna Energie Neutrale Gebouwen is vastgelegd aan de hand van 3 eisen:

- Energiebehoefte (maximaal 50 kWh per m² per jaar).
- Primair fossiel energiegebruik (maximaal 25 kWh per m² per jaar).
- Hernieuwbare energie (tenminste 50%).

<u>Investering</u>

De bruto-investering betreft de totale investering inclusief kinderopvang en (eventueel) bestuurskantoor. De investeringen in kinderopvang en bestuurskantoor zullen middels huurinkomsten gedekt moeten worden. Dit betreft immers geen gemeentelijke verantwoordelijkheid.

Dit betekent bij scenario 4 het volgende, op basis van BENG (bedragen incl. BTW):

2023	bruto-investering De Stuifhoek	€ 7.052.500
	netto-investering De Stuifhoek	*€ 5.277.500*
2030	bruto-investering Den Duin	€ 3.842.500
	netto-investering Den Duin	*€ 3.267.500*
Totaal	bruto-investering	**€ 10.895.000**
Totaal	netto-investering	€ 8.545.000

Voor de afschrijvings- en rentelasten is nu nog geen dekking binnen de huidige begroting. We gaan vanaf de begroting 2021 op zoek naar ruimte in het meerjarenperspectief vanaf 2023. We zien daarnaast de *volgende dekkingsmogelijkheden*:

- In scenario 4 zijn de kosten van 4 lokalen voor de kinderopvang en een kantoor SKOD meegenomen. Deze investering wordt gedekt door de huuropbrengsten, zoals ook geschetst onder het kopje investering hierboven (bruto en netto);
- Het schoolbestuur heeft toegezegd zowel structureel als incidenteel mee te willen investeren in het kader van de veel lagere toekomstige energie- en onderhoudslasten bij een nieuw gebouw;
- Indien we nieuwbouw combineren met andere functies zoals bijvoorbeeld woningbouw, kan dit als kostendrager fungeren. Bij de Zonzeel in Terheijden is dit de investering ook ten goede gekomen. Dit dient nader uitgewerkt te worden.

Al deze zaken behoeven verdere verfijning in de uitwerking in 2020. Nadere financiële onderbouwing is terug te vinden in de bijlage: Opinievoorstel Visie Made.

Fases bouw

Alvorens de eerste paal van een nieuwe school de grond in kan dient er in de voorbereidende sfeer veel werk te worden verzet.
De *eerste fase* betrof de hierboven beschreven Visie Made en de afweging te kiezen voor nieuwbouw Stuifhoek. Tevens is de hoogte van de benodigde investering berekend.
De *tweede fase* omvat de verfijning van het nieuwbouwplan en het (financiële) haalbaarheidsonderzoek. Het Programma van Eisen (PvE) (ruimtelijk-functioneel en technisch) wordt opgesteld. Er vindt een stedenbouwkundig- en een globaal verkeersonderzoek plaats. En er wordt een gedetailleerde kostenraming opgesteld. Ook wordt de mogelijkheid van combinatie met woningbouw verder onderzocht. De *derde fase* betreft de keuze van de architect, de daadwerkelijke bouwvoorbereiding met onder meer een uitgewerkt bouwplan.
De *vierde fase* is de aanbesteding en keuze van de aannemer en de feitelijke bouw van de school. Deze fase wordt afgesloten met de opening van de nieuwe voorziening.

Voor dit IHP wordt voor de tweede fase, dus de bouwvoorbereiding, een voorbereidingskrediet gevraagd voor een nadere uitwerking ad € 140.000. Een percentage van 2% van het benodigde krediet van 7 miljoen volstaat. Deze kosten vormen onderdeel van de totale bruto-investering.

4.2 Aanvragen schoolbestuur voortgezet onderwijs

Er is vanuit het schoolbestuur van het Dongemond college in Made geen aanvraag ontvangen voor dit IHP. Twee jaar geleden is de school reeds grondig gerenoveerd en daarmee hebben we de levensduur voor een periode van minimaal 15 jaar verlengd, dus tot minimaal 2028.

Hoofdstuk 5 OVERIGE ONTWIKKELINGEN

5.1 Lokale ontwikkelingen

5.1.1 IKC-vorming

Een aantal organisaties in Drimmelen heeft in 2015 het initiatief genomen om te starten met pilots Integrale Kindcentra (IKC's). Dit waren de schoolbesturen SKOD, OBO en Stichting de Waarden, kinderopvang ESKADEE en de Gemeente Drimmelen. Het doel van een IKC is dat de functies opvang, opvoeding, ontwikkeling en educatie zijn samengebracht op een manier die past bij de behoeften van de kinderen en hun ouders. Er zijn doorgaande lijnen op pedagogisch-didactisch gebied en er is een 'warme' overdracht van de ene functie/ beroepskracht naar de andere.

Na drie jaar is de pilotperiode uitvoerig geëvalueerd met alle betrokken partijen en zijn de resultaten in de vorm van een 'IKC-visie Drimmelen' in mei 2019 voorgelegd aan het college en de raad. Besloten is om de gevolgen die deze visie heeft voor de huisvesting van het onderwijs te verwerken in dit IHP. Vaststelling van dit IHP betekent dus tevens vaststelling van deze IKC-visie.

5.1.2 IKC-visie Drimmelen

Ten einde duidelijkheid te bieden over zowel de rol als de verantwoordelijkheid van de gemeente in IKC-vorming, als ook zekerheid te bieden ten aanzien van huisvesting in de toekomst, hebben we de volgende *gemeentelijke IKC-visie* opgesteld:

Algemeen

- Een school is vrij om samen met de kinderopvang een IKC te vormen. Het initiatief en de verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij het schoolbestuur in samenwerking met opvang;
- De gemeente vindt IKC-vorming in haar gemeente een goede ontwikkeling: één educatieve omgeving waarin kinderen van 0-13 zich optimaal kunnen ontwikkelen en ontplooien. In het Jeugd- en Jongerenbeleid 2018-2021 is dan ook beschreven dat wij in IKC-ontwikkeling een meerwaarde zien, waarbij samengewerkt kan worden aan een krachtige educatieve en pedagogische omgeving. Daarom ondersteunen wij de IKC-ontwikkelingen;
- Wij hebben hierin een stimulerende en ondersteunende rol. Dit uit zich in de organisatie van een breed IKC-overleg met de partners (onderwijs en opvang), meedenken waar nodig/ gewenst en garanties geven qua huisvesting daar waar nodig;
- De gemeente heeft hierin in principe geen (wettelijke) financiële taak.

Huisvesting

- Eén IKC in de kernen Wagenberg, Hooge- en Lage Zwaluwe, mits haalbaar qua omvang. Deze afweging dient het schoolbestuur samen met de kinderopvang te maken;
- In Terheijden en Made zien we voor de korte termijn de mogelijkheid voor één school om door te gaan met de ontwikkeling tot een IKC. De pilotlocaties Zeggewijzer (Terheijden) en Stuifhoek (Made) zijn daarvoor in beeld. Voor de langere termijn zien we ruimte voor maximaal twee IKC's per dorp. Afhankelijk van de wensen en mogelijkheden in het dorp, inclusief die

van de onderwijs- en opvangpartners, zal gekeken worden welke vorm daarbij het beste past (volwaardig IKC, dus incl. kinderdagverblijf vanaf 0, of een netwerk-IKC).;

- Het aantal lokalen dat een school in gebruik stelt van de opvang in het kader van IKC-vorming wordt in overleg met de gemeente per locatie vastgesteld. Eventuele verbouwings- en aanpassingskosten zijn voor rekening van schoolbestuur/ opvang, de opbrengsten van de verhuur komen ook ten goede aan het schoolbestuur (welke ook de onderhouds- en energielasten draagt);
- **De gemeente zal de komende 10 jaar (tot 2029) geen aanspraak maken op de voor IKC-doeleinden in gebruik genomen schoollokalen bij de pilotlocaties wanneer de betreffende school (of een nabij gelegen school) recht heeft op uitbreiding op basis van de huisvestingsverordening onderwijs. Concreet betekent dit dat wij tot 2030 geen lokalen claimen die nu voor opvang/IKC worden gebruikt in: De Stuifhoek (4 lokalen) en De Zeggewijzer (2 lokalen).**
  Beide andere pilots De Schittering en De Windhoek zijn gevestigd in een brede school met voldoende ruimte voor opvang;
- De gemeente bekostigt géén nieuwe lokalen bij bestaande scholen die sec bedoeld zijn voor opvang. Een schoolbestuur dient deze dan eventueel zelf te bekostigen en te verhuren;
- Bij nieuwe scholen (vervangende nieuwbouw) zullen we in overleg met het betreffende schoolbestuur telkens opnieuw de afweging maken of we extra ruimten bouwen voor opvang in het kader van IKC-vorming. Deze zullen we dan zelf verhuren. Zoals we in het verleden bij de brede scholen de Wiekslag in Terheijden en de Schoof in Lage Zwaluwe hebben gedaan.

Samenvattend de <u>directe huisvestingsgevolgen</u> voor de pilot-locaties die bovenstaande visie heeft voor de onderwijshuisvesting:

1. *De Windhoek* (Terheijden) en *De Schittering* (Hooge Zwaluwe) zijn gevestigd in een brede school waarvan opvang onderdeel uitmaakt. Op basis van de leerlingprognoses verwachten we in die scholen minimaal de komende 10 jaar geen noodzaak tot uitbreiding.
2. *De Zeggewijzer* (Terheijden) heeft op basis van de prognoses ook minimaal de komende 10 jaar voldoende ruimte voor opvang in leegstaande lokalen.
3. *De Stuifhoek* (Made) heeft op basis van de prognoses ook minimaal de komende 10 jaar ruimte voor opvang in leegstaande lokalen. Op basis van de Visie Made (zie hoofdstuk 4) zal er nieuwbouw worden gerealiseerd. Hierin is de IKC-vorming nadrukkelijk meegenomen. Echter de investeringskosten van de hiervoor te realiseren ruimten zal middels huurpenningen terugvloeien naar de gemeente. Echter totdat de nieuwbouw gerealiseerd is, zal de gemeente op basis van de IKC-Visie géén kinderopvanglokalen in deze school claimen voor uitbreiding van andere scholen.
4. *De Zonzeel* was oorspronkelijk geen pilotlocatie. De school heeft op dit moment geen ruimte voor uitbreiding tot volwaardig IKC. Het schoolbestuur ziet deze locatie op dit moment ook niet als voorwaardig IKC. Investering in huisvesting is hier nu niet aan de orde.
5. <u>Mogelijke nieuwe IKC-locaties in de toekomst:</u>
   De Lage Weide (Made) heeft op dit moment geen ruimte om een kinderdagverblijf te realiseren. Vanwege de Visie Made wordt de school niet uitgebreid en zal er hooguit een netwerk IKC (KO in nabijheid) worden gerealiseerd.
   De *Den Duinschool* in Made heeft nu wel opvang in enkele lege lokalen ondergebracht, maar zal zich niet tot volwaardig IKC ontwikkelen volgens het schoolbestuur.
   De Elsenhof (Wagenberg) heeft op basis van de prognoses ook minimaal de komende 10 jaar ruimte voor opvang in leegstaande lokalen. Daarbij schat het schoolbestuur in dat de leerlingpopulatie in Wagenberg te klein is om de school tot volwaardig IKC te laten uitgroeien.
   De Grienden (Lage Zwaluwe) is gevestigd in een brede school waarvan onder andere opvang al onderdeel uitmaakt. Op basis van de prognoses verwachten we minimaal de komende 10 jaar geen noodzaak tot uitbreiding.

5.1.3 Onderwijshuisvesting in Terheijden

In het Coalitieakkoord 2018-2022 is het volgende opgenomen: "*we stimuleren de samenwerking tussen openbaar en bijzonder onderwijs in de kern Terheijden om zo tot een optimale situatie te komen*".

In Terheijden zijn nu drie scholen voor primair onderwijs:

- De Windhoek: uit 2009 (9 jr oud) met 56 leerlingen – schoolbestuur is St. OBO WBR
- De Zeggewijzer: uit 1970 (49 jr oud) met 216 leerlingen – schoolbestuur is SKOD
- De Zonzeel: uit 2012 (7 jr oud) met 175 leerlingen - schoolbestuur is SKOD

De Windhoek heeft een aanzienlijke overcapaciteit. De Zeggewijzer is gezien de leeftijd het eerste gebouw dat danwel renovatie danwel nieuwbouw behoeft. Drie schoolgebouwen in een relatief kleine kern als Terheijden voor ca. 450 leerlingen lijkt veel. De concurrentiepositie tussen de openbare en de twee bijzondere basisscholen ligt ook wat schreef, te meer omdat De Zeggewijzer zich ontwikkelt tot een volwaardig IKC, wat De Windhoek niet kan vanwege het geringe aantal leerlingen. De Zonzeel is ook voornemens in de toekomst ruimte te gaan bieden aan een peutergroep.

Voor Made hebben we de Visie Made laten opstellen om een evenwichtige afweging te kunnen maken ten aanzien van de benodigde onderwijshuisvesting in deze kern op de langere termijn. Voor de kern Terheijden willen we in de komende IHP-periode 2020-2023 ook een dergelijke visie laten opstellen. Hiervoor vragen we middels dit IHP een onderzoeksbudget aan van € 17.500. Eventuele planvorming komt dan terug in het volgende IHP 2024-2027 of zoveel eerder als nodig. Zowel SKOD als Stichting OBO hebben aangegeven graag mee te willen werken aan een dergelijk onderzoek en een huisvestingsoplossing in de komende vijf tot tien jaar.

5.2 Landelijke ontwikkelingen

5.2.1 Klimaatdoelen / energietransitie (verduurzaming schoolgebouwen)

We staan aan de vooravond van een grote opgave op het gebied van onze gebouwde omgeving. Het formuleren van ambities op energieneutraliteit en gasloos bouwen is van een toekomstdroom omgezet naar ambitie en beleid. Gaat deze versnelling in het stellen van deze doelen nu ook leiden tot het versnellen van het realiseren van duurzame onderwijsgebouwen? We zien landelijk steeds meer IHP's waarin de klimaatdoelstellingen worden opgenomen, of zelfs als uitgangspunt gelden. Ook onze berekening van de investeringskosten nieuwbouw Stuifhoek is het uitgangspunt BENG (Bijna Energie Neutraal Gebouw) geweest. In de verdere uitwerking kijken we of en hoe ENG financieel past.

De PO-Raad, VO-raad en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) hebben in januari 2017 afgesproken om het onderwijshuisvestingstelsel te moderniseren. Vanuit deze gezamenlijke verantwoordelijkheid van gemeenten en schoolbesturen wordt ingezet op renovatie, nuancering van het investeringsverbod én de invoering van een verplicht IHP. De realisatie van al deze plannen is, volgens de PO-Raad, uitermate belangrijk bij de uitvoering van de klimaatakkoorden. Sterker nog, ze zijn een absolute voorwaarde om de klimaatdoelstellingen te helpen slagen. Tegelijkertijd zijn deze plannen 'slechts' het begin, want er zijn veel meer aanpassingen nodig om het huidige huisvestingstelsel te kunnen moderniseren.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft uit de klimaatenveloppe 2018 een budget van € 5 miljoen voor haar bestedingsplan verduurzaming basisscholen toegekend gekregen. De klimaatdoelstellingen van 49% CO2 reductie in 2030 zijn aanleiding om voor de onderwijssector verduurzamingsconcepten te ontwikkelen. Naast de klimaatdoelstellingen verdient ook het binnenklimaat (frisse scholen) op scholen blijvende aandacht. Veel scholen kampen met een slecht binnenklimaat. Landelijk meer dan 70% van de scholen. De in 2014 gestarte Green Deal Scholen heeft laten zien dat een integrale aanpak, waarin het verbeteren van de energetische kwaliteit van het gebouw in samenhang met de verbetering van het binnenklimaat wordt bekeken, het handelingsperspectief voor de verduurzaming van scholen wordt vergroot.

De gemeente Drimmelen heeft als doelstelling CO2-neutraal te zijn per 2040. In hoeverre dat realistisch is en in hoeverre energieneutraliteit daarin past, onderzoeken we gaandeweg het proces. We willen onze kinderen dan ook huisvesten in duurzame onderwijsgebouwen. Voor Drimmelen willen we vanzelfsprekend nieuwe gebouwen danwel uitbreidingen of renovaties op een zo duurzaam mogelijke manier realiseren, overigens altijd in nauwe samenwerking met en waar mogelijk mede-investering door het schoolbestuur. Indien dit leidt tot vermindering van de energielasten, komt dit voordeel tenslotte ten goede aan het schoolbestuur.

Daarnaast willen we in 2021 de energieopgave met betrekking tot onze scholen in beeld brengen. Dit doen we samen met het onderwijs. Naar aanleiding van die opgave werken we samen met het onderwijs een plan van aanpak uit om ook de bestaande schoolgebouwen te verduurzamen en zo toe te werken naar energie-neutrale gebouwen. We vragen hiervoor een budget van € 10.000.

5.2.2 Binnenklimaat scholen

Landelijk onderzoek geeft aan: "In 70% van de scholen is de temperatuur in de zomers te hoog, in 40 procent in de winter te koud. Eén op de drie scholen klaagt over tocht en vochtplekken. Van de duizend bevraagde scholen klaagt 43 procent over slechte ventilatie - er heerst een muffe en onaangename lucht in de klaslokalen. In één op de vijf scholen is de akoestiek slecht en is er naast de nagalm voortdurend geluidshinder van de klassen ernaast. Ook het licht laat te wensen over. In twintig procent van de scholen is het in de lokalen te donker. Daar tegenover staat dat in één derde van de scholen geklaagd wordt over de verblindende zon."

De VO Raad, de sectororganisatie voor het voortgezet onderwijs, heeft berekend dat het gemiddelde Nederlandse schoolgebouw 38 jaar oud is en inderdaad niet meer voldoet aan de eisen van nu. Een belangrijke rol hierbij speelt dat gemeenten, zo stelt de VO Raad, verantwoordelijk zijn voor nieuwbouw maar scholen zelf voor het (groot) onderhoud.

Elke school is zelf verantwoordelijk voor een gezond binnenmilieu. Dat betekent dat het schoolgebouw regelmatig moet worden schoongemaakt. Daarnaast is de school ook verantwoordelijk voor een goede luchtkwaliteit en een prettige omgeving qua licht en geluid. De school moet dus zorgen voor een gezonde (werk)omgeving voor leerlingen en medewerkers. Het schoolbestuur ontvangt in de lumpsumfinanciering middelen van het Rijk om het onderhoud van het schoolgebouw te bekostigen. Alleen bij constructiefouten, wanneer een gemeente de school heeft gebouwd, kan dit een gemeentelijke verantwoordelijkheid worden. Zoals dit het geval was bij De Schittering, daar is het binnenklimaatprobleem afgelopen jaren op kosten van de gemeente opgelost.

Hoofdstuk 6 FINANCIËLE CONSEQUENTIES

6.1 Visie onderwijshuisvesting Made: nieuwbouw Stuifhoek per 2023

De in hoofdstuk 4 opgenomen aanvraag van SKOD voor uitbreiding van De Lage Weide heeft vooralsnog geen directe financiële consequenties. De richtinggevende keuze voor het scenario 4, ten einde het huisvestingstekort in Made op te lossen heeft als financiële consequentie dat we een voorbereidingskrediet aanvragen om dit scenario in 2020 verder uit te werken en door te rekenen.

Dit krediet dient onder meer voor de opstelling van het programma van eisen, een stedenbouwkundig onderzoek en een voorlopige gedetailleerde kostenraming met dekkingsvoorstel. Deze uitwerking wordt later middels een apart voorstel aan college en raad ter besluitvorming voorgelegd.

We vragen hiervoor een voorbereidingskrediet aan van € 140.000 (incl. BTW).

6.2 IKC-visie Drimmelen

Het vaststellen van de IKC-visie Drimmelen heeft geen directe financiële gevolgen. Alleen het punt "*De gemeente zal de komende 10 jaar (tot 2029) geen aanspraak maken op de voor IKC-doeleinden in gebruik genomen schoollokalen bij de pilotlocaties wanneer de betreffende school (of een nabij gelegen school) recht heeft op uitbreiding op basis van de huisvestingsverordening onderwijs. Concreet betekent dit dat wij tot 2029 geen lokalen claimen die nu voor opvang/IKC worden gebruikt in: De Stuifhoek (4 lokalen) en De Zeggewijzer (2 lokalen)*" heeft financiële consequenties. Echter, nu er naar verwachting gekozen wordt voor nieuwbouw IKC De Stuifhoek, is dit niet in euro's uit te drukken.

6.3 Opstellen Visie Terheijden

Voor het laten opstellen van een 'Visie Terheijden' vragen we een onderzoeksbudget aan van max. € 17.500 (incl. BTW), vergelijkbaar met de kosten van Visie Made.

6.4 Energietransitie / verduurzaming schoolgebouwen

Voor het bepalen van de energieopgave van onze scholen en het uitwerken van een plan van aanpak vragen we een budget van € 10.000 (incl. BTW).